

Серебрянська І. М.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

**«ЯК НЕ БУДЕ ПТАХІВ, ТО І ЛЮДСЬКЕ СЕРЦЕ СТАНЕ
ЧЕРСТВИШИМ» (КОНЦЕПТ «ПТАХ» У ТВОРАХ М. СТЕЛЬМАХА)**

У статті подано результати лінгвокультурного дослідження, присвяченого проблемі вербалізації концепту «птахи» як складника концептосфери природи. Окреслено його когнітивні ознаки та місце у просторовій вертикалі української мовної картини світу. Матеріалом для аналізу стали тексти прозових творів М. Стельмаха – майстра влучного художнього слова й репрезентанта українського народного світобачення. Актуальність дослідження пов'язана з визначальною роллю птахів та їхньою символікою в українській етнокulturі.

Мовні репрезентанти концепту «птахи» у контекстувальних умовах реалізують комплексну систему когнітивних характеристик, зокрема асоціативних. Метафоричні та порівняльні вислови з компонентом «птахи» стають репрезентами інших концептів природи (переважно неживої), концептів-артефактів та концепту «людина» (за схожими діями, емоціями, відчуттями й переживаннями, зовнішнім виглядом тощо), реалізуючи їхній взаємозв'язок в українській мовній картині світу. Антропоморфізований птах, як і людина, живе, облаштовує своє житло, створює сім'ю, страждає або ж співпереживає людині. Саме художні тексти сприяють виявленню усталених, символічних значень етнокulturного концепту «птахи» (вісник весни, добра, врожаю тощо) та народженню найнесподіваніших індивідуально-авторських асоціацій (мати, вдова, кохана дівчина, дитина, селянська доля тощо), зумовлених економічно-соціальними умовами життя селянина, про які в них ідеться, часовими та просторовими параметрами, а також особливостями світосприйняття письменника. Загальна позитивна оцінність концепту зумовлена відповідними ознаками денотата та ставленням до нього в українській етнокulturі, негатив же супроводжує його лише в окремих випадках, пов'язаних передусім із пригніченим внутрішнім станом людини та некомфортними умовами її життя.

Ключові слова: *концепт, птах, мовна картина світу, мовний репрезентант, когнітивна ознака, асоціація.*

Постановка проблеми. Про визначальну роль птаха в етнокulturній світобудові переконливо свідчать народні легенди, прислів'я та приказки, назви давніх українських весняних хороводів (*Горобець, Перепілочка, Голуб, Галка, Ворон, Шуліка*). Говорять, що саме птахи створили світ, їх вважають душами померлих пращурів. Побутувало повір'я, ніби душа прилітає пташкою до новонародженої дитини й нею відлітає, коли людина помирає [2, с. 300]. Перелітні птахи – вісники весни, приплоду, врожаю, добра, здоров'я й щастя. Усе розмаїття пташиного світу з відповідними повір'ями представлене в мовній картині світу українців. З огляду на це проблема вербалізації окресленого ментального явища в мовній картині світу українського народу набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню концепту «птахи» присвячені роботи М. Грекової [1], І. Казимир [3], Т. Фіц [9] та інших, проте у вітчизняній науці його досі не розглядали

як елемент просторового етнокulturного коду в контексті мовної репрезентації інших природних реалій та в цілісній структурі концептосфери природи. Окремі наукові розвідки, присвячені цьому питанню, вже були запропоновані автором цієї роботи (див. [5; 6; 7]). Нова стаття є продовженням серії зазначених наукових досліджень.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясувати засоби вербалізації концепту «птахи» як складника концептосфери природи, окреслити його когнітивні ознаки та місце у просторовій вертикалі української лінгвокультури.

Матеріалом для аналізу стали тексти прозових творів М. Стельмаха – майстра влучного художнього слова й репрезентанта українського народного світобачення.

Виклад основного матеріалу. Під час аналізу в художніх текстах ключової номінації концепту було зафіксовано вживання низки лексико-граматичних форм часу (однина та множина), роду (чоловічого, жіночого та середнього), лексем на

позначення дорослих істот і дітей тощо: *птах*, *птиця*, *птахи*, *птиці*, *пташина*, *пташка*, *пташеня*, *пташенята*, *птаство*; прикметник *пташиний* та прислівник *по-пташиному*. Усі вони так чи інакше репрезентують основні когнітивні ознаки концепту, переважно через сполучуваність.

Збірний іменник *птаство* на позначення сукупності птахів, які згуртовуються до купи перед відлітанням у теплі краї, асоціюється з людьми, які так само гуртуються й тривожаться навколо землі: *Восени, перед відлітом у вирій, тривожиться й табунами збирається птаство. Отак тепер восени тривожились і гуртувалися люди. Їх теж, як птахів, манила до себе омріяна земля...* [Ст I, 619]. Причому в різних контекстах виділене слова виступає то як позитивно, то як негативно конотоване, поєднуючись із прикметниками *добрий* і *хижий* відповідно: *Він згадував ліси – і вони, вивільняючи ноги від покорченого, колючого дроту, а коріння від смертоносної мінної начинки, підходили до нього з своїми мудрими цілющими травами, з добрим птаством, що співом прокльовує ніч...* [Ст IV, 13]; *Бо мають у видолку свою волю і красу: і ставок з чистоводом, і калину з солодкою росою, і хиже птаство не водиться там* [Ст IV, 346].

Часто вживане зменшено-пестливе слово *пташата* в художньому мовленні передає ніжне ставлення в народі до денотата, тоді як інші демінутивні (*пташеня*, *пташенята*, *пташка*) часто позначають людину: 1) *Прямо на траві лежало вимощене з сіна невисоке гніздечко, а в ньому хрестиком тулились чотири світло-охристих крашанки. Вода вже добиралась до них, і дрібні пташата марно старалися стеблинами сіна підняти вгору, захистити од хвилі своє нетривке кубелечко, своїх майбутніх дітей* [Ст IV, 360]. Вжиті в уривку інші іменники зі зменшено-пестливими суфіксами – *гніздечко*, *хрестиком*, *кубелечко* – підкреслюють позитивну оцінність концепту «птаха»; 2) *І ось над ним, попискуючи, з'явилися пташата. Покружляли, помаляли білими дзеркальцями і впали донизу, знову злетіли і знову спустились* [Ст IV, 360].

Прикметник *пташиний* як один з репрезентантів аналізованого концепту входить до складу номінативних та метафоричних словосполук, створюючи цілісне уявлення як про життя птахів, так і про життя людини: *пташині крила й голоси* (*Пролопотіли, проспівали пташині крила й голоси...* [Ст II, 348]), *пташине щебетання і любов* (*...Навіть вибух сотень кілограмів толу не приголомшив пташине щебетання і любов* [Ст IV, 433]), *пташині ключі* (*Як тоді веснами*

славно й легко бігалося йому вслід за пташиними ключами, аж поки ті на маянні крил не занесли частину його радості й дитячого серця [Ст IV, 46]), *пташині очі* (*Хто хоч раз на віку бачив такі болючі, смертельною вогкістю обведені пташині очі, той ще більше має шанувати усе живе* [Ст IV, 85]), *пташині ноги* (*вживається для передачі зовнішніх рис людини: Постаць його [дядька Івана] міцна, спокійна. Очі з веселими іскорками, розумні, навколо них, як відбитки дрібних пташиних ніг, розходяться зморшки* [Ст II, 434]), *пташине весілля* (*...Сміється дід Дунай і весело дивиться на пташине весілля* [Ст I, 249]), *пташине тіло* (*на позначення невеликого за розміром людського тіла*): *Що я думаю про тебе? – скосяглянув на тендітну постаць наймички, дивуючись, як у цьому пташиному, легкокрилому тілі міг оселитися такий голос...* [Ст IV, 362]; *пташине житло* (*В пташиному житлі народилися діти...* [Ст I, 357]).

Прислівник *по-пташиному* у художньому тексті передає похливість, переляк людини за певних умов: – *Ой? Що це? – по-пташиному стрепенулася і аж поменшала в переляці мати* [Ст IV, 28].

Підставою для поділу засобів вербалізації світу природи на дві просторові категорії («верх» – «низ») є значною мірою художнє бачення самого автора (письменника) [5]. У творах М. Стельмаха чітко простежуємо вертикаль світобудови – від землі до неба, центром якої є людина: *Знизу мене охоплював світ казки, а зверху – казка весни. І так мені добре було в їхніх обіймах...* [14, т. 4, 474]. Окреме місце в ній посідає концепт «птаха».

Природне перебування птаха у «верхньому» просторі, зафіксоване в художніх текстах, репрезентовано відповідними словосполученнями, наприклад: *птиця в небі* (*дослуховуються земля і вода, птиця в небі й само небо...* [Ст IV, 436]). Номінації концепту «птаха» входять до складу образних висловлювань із компонентом «небо», що також свідчить про взаємодію цих двох концептів, наприклад, порівняння птахів з небом (*...вилітають тонконогі, голубенькі, як шматочки неба, гризички...* [Ст II, 124]), а також метафори типу *...небо чисте пташиним співом бринить, бджолою передзвонює...* [Ст VII, 370], *...високе небо озвалося йому лебединою піснею* [Ст I, 481]. Або ж автор безпосередньо вказує на перебування птахів високо вгорі: *у високому небі пропливають журавлі* [Ст II, 573], *у високому небі... дзвонили у сотні дзвонів крихітні жайворонки* [Ст III, 578]. До того ж деякі контексти реалізують чітко окреслене етнокультурне протиставлення «птаха високо

в небі – людина низько на землі», що покликане передати передусім особливості життєдіяльності людини: *Потім птиця, струшуючи живі краплини, розгонисто підіймалася вгору, а людина, роняючи піт, хилилася в роботі низько до землі; проте і їй ще довго-довго ввижались оті сонцем перемиті віщуни тепла, що на крилах приносять весну і з нею відгомін неясних надій* [Ст I, 202].

Художні тексти засвідчують також місце птаха між небом і землею, він символічно єднає два протилежні простори, що повністю відповідає давнім уявленням: *Тільки небо темне, та земля почорніла, та чорний ворон між небом і землею* [Ст III, 399].

Досить часто птах уподібнюється людині – за схожими діями, емоціями, відчуттями й переживаннями, зовнішнім виглядом, а іноді, навпаки, – людина уподібнюється птаху: *Дивіться на нього: босе, а чогось радіє! – Птиця також боса ходить, і не журиється, – сміючись, відповідаю я* [Ст IV, 443]; *З-за лісу вискочив чорний птах, пролетів проти рівно і ліниво почав підніматися животом угору...* [Ст VII, 353]; *У півсні сколихнувся очерет, затривожила птиця* [Ст III, 654]; *Казка вкладає в мої уста оте слово, до якого дослуховуються земля і вода, птиця в небі й само небо...* [Ст IV, 436]; *Чорні очі заокруглились, наче у птаха* [Ст II, 377]. **Антропоморфні** когнітивні ознаки концепту «птаха», серед яких «рух», «дія», «розумові здібності», «сенсорні та психологічні властивості», репрезентовані низкою дієслів із відповідною семантикою: *вискочити, підніматися, тривожитися, ходити босим, не журиється, бачити, чути, повертати голову, втаїтися, вигукувати, дослуховуватися*. Щодо цього слушно згадати думку Митрополита Іларіона про те, що «птаство в народних творах завжди антропоморфується, розуміє людську мову й розмовляє [33, с. 71], яку можна доповнити тезою про художні твори, яким так само притаманний антропоморфізм птаха.

Звукові характеристики аналізованого концепту передаються звуконаслідувальними вигуками: *...Якась пташка різко і тривожно вигукувала: «Кик-кик-кик!»* [Ст III, 393]. Алітерація звука [к] підкреслює емоційний стан художнього персонажа, тривогу, що панує в його душі, на фоні явищ природи.

Аналіз синтагматичних зав'язків слів *птах, птиця, пташина* переконує в особливій ролі у репрезентації мовної картини світу прикметникових означень, серед яких трапляються і постійні епітети, що наближають тексти М. Стельмаха до фольклору: *рання птиця* (Як світанкова

зірниця / Розбудила ранню птицю, / Зайчик скочив із сінця, / А сокира із стільця [Ст VII, 298]; сам художній твір стилізований під усну народну творчість і має підзаголовок «За народними мотивами»); *перелітна птиця* (*Находила та пора, коли строгі ключі і тривожні хмарини перелітної птиці від зорі і до зорі вмикаються, розколюють співучі небесні шляхи* [Ст III, 344]; *Примкнувши вії, стоїть у задумі осінній ранок, прислухається, як на городах шерехтять постарілі соняхи і маківки, як у садах гупають яблука, як на річці й луках тривожиться перелітна птиця* [Ст VI, 508]); *неспокійна птиця* (*Не чув, як било поруках важким волоттям просо, і тільки інколи долітав з лісу передосінній гомін неспокійної птиці* [Ст II, 489]); *чорний птах/птиця чорна* (*І птиця тут чорна розкльовує місячне сяйво, вимиває ним свої крила* [Ст II, 67]; *Чорні птахи шарпнули її плечі, груди. Чи це вони прилетіли з тієї дзвіниці, де вона даремно сподівалася повернути хлопця* [Ст VI, 18]. Асоціація чорного птаха з чимось лихим, очевидно, зумовлена його зв'язком з магічними діями в традиційній мовній свідомості, адже «у давнину існувала ціла «наука ворожіння на птахах» [78, с. 301]; вважали, що вони мають надзвичайні властивості, оскільки причетні до потойбіччя насамперед так звані «нечисті» птахи, в яких обертається нечиста сила і які їй служать); *неоперена птиця* (...*Щоб брат мій, трудящий, в багно без доріж / Не впав, як в сильце неоперена птиця...* [Ст VII, 95]); *сита хижа птиця* (*Його банькувата голова, всаджена в коротку шию, чимось нагадувала ситу хижу птицю...* [Ст II, 43]); *закривавлений птах* (*Сани знову запетляли шляшком, а з пам'яті чоловіка довго не виходив закривавлений птах і його сумовите око, в якому жалісніла людська скорбота* [Ст IV, 23]); *підбитий птах* (*Підбитий птах майже завжди залишається сам* [Ст IV, 85]); *шовкові птиці* (*Побачивши свічники, пані учиняє радісний переполох; на її шиї оживає перловий струмок намиста, а шовкові птиці кружляють навколо повного стану* [Ст I, 312]); *вірна пташина* (про жайворонка: *Під щебетання вірної пташини вона [земля] й виходить зі сну, а до неї вже тягнеться з плугом хлібороб* [Ст III, 236]); *бідолашина пташина* (*Це ж і мати зрадіє, що ми допомогли бідолашній пташині* [Ст IV, 605]); *рання пташина* (*Ліс неначе сам пливе назустріч, розчиняє синьо-зелену браму, вітає співом ранньої пташини* [Ст III, 317]); *невидима пташина* (*Марко посміхнувся невидимій пташині, відганяючи від себе надокучливу буденичину* [Ст IV, 371]).

Деякі представлені в українській прозі номінації з компонентом «птаха» являють собою фразеологізми і вживаються на позначення людини, наприклад, *стріляна птиця: Герус був стріляною птицею, його вже раз судив революційний трибунал, але все якось при допомозі друзів обійшлося* [Ст II, 224]).

Підбита птиця асоціюється з **нещасною жінкою, вдовою, матір'ю**: *Тільки Чайчиха підбитою птицею впала на край саней, намагаючись втримати, спинити їх безсилими руками. [...] Але та чула біль не в руках, а в душі, з якої виривався тільки один крик: Діточки мої, діти!* [Ст I, 52]; *Не одна мати, не одна вдова в цей великий день заламувала руки й підбитою птицею підіймалась із землянки прямо в круговерть радісних вигуків...* [Ст IV, 351]. Словосполучення **зажурена пташина** позначає **дружину, кохану жінку**: *Пригорнув я свою зажурену пташину, чмокнув у те місце щічки, де завжди брав початок її гнівний рум'янець, та й в шаланду* [Ст IV, 56]; *Марієчко, пташко, не сердься...* [Ст III 60] (пор. у Т. Шевченка: «Зроби, моя пташко!»).

Крім того, у художніх текстах М. Стельмаха знаходимо комплекс асоціативних пар, утворених на перетині концептів «птаха» (концептосфери «природа») і «людина»: **пташина/птиця – дівчина**: *(Христина сьогодні не кинулась утікати від Левка, навіть у ногах не було тієї легкості, що несла її, мов пташину* [Ст I, 220] – в основі когнітивна ознака «легкість»); *Зося сторожеко, наче птиця, іде між хатами, ладна кожного разу дремнути навтіки* [Ст II, 550] – в основі «полохливість»); **пташина – дочка** (*Як ти на маму схожа, пташино моя!..* [Ст IV, 407]; *Бо ж хіба не пташиною він звав колись свою доньку?* [Ст IV, 86]); **пташина/пташеня (підбите пташеня) – дитина** (*Недалеко від берега з луговини підвівся Миколка. Брат показав йому пампушку, й мале, немов підбите пташеня, заспішило до хліба* [Ст VI, 92]; *Припаде до неї, як пташина до гнізда, – сказано, дитина* [Ст VII, 395]. Троє дітей у люльці порівнюються з пташенятами у гнізді: *...А у виплетеній з лози люльці, тісно притулившись одне до одного, немов пташенята у гнізді, сиділо трійко, одно в одно, чорнявеньких дітей* [Ст III, 669]); **пташина – мати**: *Сину, Юрасю мій! – припала до широких грудей, як пташина до гнізда* [Ст VII, 397]); **бистра птиця, нічна птиця – людина** (*...А шляхи покличуть, а позвуть дороги – / То й полинеш в далі, наче бистра птиця* [Ст VII, 120]; *Софрон. Як нічна птиця, впивається очима в холодну осінню пітьму* [Ст II, 551]);

нічна птиця – людська рука (*Але ось на вікно, як нічна птиця, опускається чиясь рука, перелякано дзенькнула шибка* [Ст VI, 232]); **підбитий птах – поранена людина** (*А Марко підняв угору костури і в цю хвилину сам скидався на підбитого птаха з одерев'янілими крильми* [Ст IV, 46]; *Марко скинув картуза і пошкандибав борозною, мов підбитий птах* [Ст IV, 295]); **пташина – селянська доля**: *От уже, справді, не пташина, а шматок селянської долі* [Ст III, 236].

На позначення різного виду артефактів у художніх текстах створено низку застосовано порівнянь із лексичними компонентами **підбита птиця, бистра птиця, нічна птиця** тощо, наприклад: **підбита птиця – церковний дзвін** (*І дзвіниця застогнала, а дзвін її ледь-ледь забринів смутком, як підбита птиця крилом* [Ст I, 647]); **поранена птиця з білими крильми – жіноча хустка на стерні** (*...На стерні, неначе поранена птиця, підіймає білі крила загублена хустка* [Ст III, 400]); **птиці – човни** (*І знову човни, як птиця у клітці, шугали далі від берега. Розсіваючи над водою скрегіт і дзвін ланцюгів* [Ст I, 199]); **пташка – могила** (так само і в народних творах птах ототожнюється зі смертю та її атрибутами): *Сьогодні ж на цвинтарі він зустрівся і з гадами, і з птахами, навіть підмітив, що гади сплять із роззявленими пащеками, а якісь пташки вивели дітлашню прямо на запалій могилі. Певне, тут був похований богоугодний чоловік* [Ст I, 503]; **дерев'яна птиця, добра птиця – вітряк** (*Он і вітряк меле в тебе! – тицьнув руками на ту дерев'яну птицю, що завжди радує людину, коли махає крилами* [Ст VI, 165]); *...Він ніколи не міг подумати, що його може так схвилювати простий вітряк, ця добра птиця, яка тягнеться крильми і до місяця, і до землі* [Ст II, 67]. Птиця-вітряк у цьому разі є традиційним символічним посередником між небом і землею.

Аналізований концепт у художніх текстах реалізує зв'язок з іншими об'єктами природи (переважно неживої), наприклад, у складі порівняння птахів із самотніми деревами (*На полях, мов заморожені дивовижні птиці, стоять самотні дерева груш і черешень...* [Ст I, 91]); конями (*Підвівся на весь зріст, махнув гарапником, і коні з копита вдарили галопом. Красиво вигинаючи шиї, птицями вилетіли з подвір'я, мигнули у брамі, замерхтіли в щілинах паркана* [Ст II, 534] – актуалізовано когнітивну ознаку «динаміка, швидкість»); вітром (*Вітер прошумів спросоння в листі вишняків, неначе підбита птиця...* [Ст II, 489]; *З-під крил вітряка птицями звився вітер*

і могутніми помахами шугав угорі [Ст II, 481]; кущами верболозу (На ній [луговині] **темними птицями** окреслювались куці верболозу, а поміж ними тривожно билась і стогнала, мов поранений, невидима вода [Ст IV, 228]).

Для метафоричного змалювання вечірнього пейзажу письменник використовує поширений в народі образ синьої птиці (нестягнену форму прикметника синяя): Як **синяя птиця** із казки, / На трави спускається вечір... [Ст VII, 129]. Синій птах у творах М. Стельмаха традиційно символізує щастя. Крім того, тут знаходимо його іншу назву – сиворакиша, яка, за етимологією, є складним утворенням з основ прикметника сивий та іменника ракиша, що своєю чергою з'явився як наслідування крику птаха (різке тріскуче *рак-рак*) [26, V, 225]: *Верба ще більше постаріла, зараз у її дуплі нуртує вода, а на вершечку веселою грає сиворакиша. «Це синій птах щастя», – не раз казав Ярослав* [Ст VI, 36].

Із глибини віків виринає ще один казковий персонаж – **жар-птиця**, що допомагає авторові передати любов до рідної землі: *...І тому, як в казкову жар-птицю, / Я закоханий в землю свою!* [Ст VII, 117]. І хоча цей образ у М. Стельмаха часом зберігає казкову атрибутику, наприклад, у вигляді золотої кам'яниці (*Хай хтось навіть в золотій кам'яниці, як жар-птиця, сидить, а він і на це не позавидує* [Ст II, 27]), проте найчастіше він символізує дещо інше – рідну землю, багатство, а у відповідному соціально-економічному контексті – навіть війну (із жар-птицями порівнюються бойові машини «катюші»): *І тільки «катюші», мов жар-птиці відплати, мов шматки невідкритих комет, мов провісники грізного суду над фашизмом, непереможно проносили через усе небо своє смертоносне ячання* [Ст IV, 6].

Образ легендарних райських пташок допомагає увиразнити художні образи земних пташок: *В дуплах його [дерева] знаходила притулок різна дрібна птиця, і коли на світ з'явилися нові виводки, вони були червоними від трухи, мов райські пташки* [Ст I, 175].

Низка виділених із художніх текстів асоціацій реалізують зв'язок концепту «птаха» з людськими почуттями, зокрема коханням, вірністю, добротою, а також думками (за когнітивною ознакою «швидкість»), наприклад: *А втрачені почуття, мов птахи, повернулися, закружляли над давнім гніздом, опасаючись заглянути в нього* [Ст IV, 140]; *І відчувала, що любов її, мов поранена птиця, б'ється в останніх муках* [Ст IV, 138]; *Тільки чому в стількох людей кохання так схоже*

на перелітну птицю: майне крилом над твоєю весною, струсить з того крила кілька світосяйних росинок чи сльозин, та й зникне за тими обр'ями, де хмари бредуть, мов старці, та й залишить для обідньої душі життєву необхідність чи життєвий тягар... [Ст IV, 141]; *А переманювати навіть пташину не можна, бо тоді не буде вірності на світі* [Ст I, 487]; *Чуєш, не вмирай, пташино. Живи і виводь свою пісню, виводь діток, бо як не буде птахів, то і людське серце стане черствішим* [Ст IV, 23]; *У півсні, мов на терезах, погойдувалась сибірська та українська земля, і думки то птицями летіли по них, то з боєм ішли, мов колодники* [Ст I, 28–29]; *Перед очима у прекрасній єдності рухались земля і небо, а думки вихлюпувались за їхні вінця, радіючи й жураччись, птахами викруглювали над полем...* [Ст IV, 20].

Символіка птахів також пов'язана з часовими відрізками – початком дня, приходом весни, молодістю як частиною плінного життя людини тощо: *Тоді птиця часу знов зводить мене з ним, – і запишався своїм словом* [Ст VI, 361]; *Що літній ранок починають птахи, це й отець Миколай знав* [Ст I, 502]; *Коли запахне відталою землею і березовим соком. Птиці, розколюючи м'яку сонячну основу, приносять на святкових крилах вологе, іще з волохатим туманцем тепло* [Ст I, 202]; *Жінка рвучко підводить голову, прощається з мовчазними нахололими дзвонами, прощається з руїнами школи, де зіщуленою пташиною колись пробіг рік її молодості, і засмученим поглядом дивиться в далину...* [Ст IV, 116].

Висновки і пропозиції. Мовні репрезентанти концепту «птаха» у контекстуальних умовах реалізують цілий спектр когнітивних характеристик, зокрема асоціативних. Метафоричні та порівняльні вислови з компонентом «птаха» стають репрезентами інших концептів природи, концептів-артефактів та концепту «людина», реалізуючи їхній взаємозв'язок в українській МКС. Антропоморфізований птах, як і людина, живе, облаштовує своє житло, створює сім'ю, страждає або ж співпереживає людині. Саме художні тексти сприяють виявленню усталених, символічних значень етнокультурного концепту «птаха» (вісник весни, добра, врожаю тощо) та народженню найнесподіваніших індивідуально-авторських асоціацій, зумовлених економічно-соціальними умовами життя селянина, про які в них ідеться, часовими та просторовими параметрами, а також особливостями світосприйняття письменника. Загальна позитивна оцінність концепту зумовлена відповідними

ознаками денотата та ставленням до нього в українській етнокультурі, негатив же супроводжує його лише в окремих випадках, пов'язаних передусім із пригніченим внутрішнім станом людини та некомфортними умовами її життя.

Надалі можна розширити діапазон дослідження, залучивши до аналізу інші види текстів, зокрема з інших етнокультур, що дозволить зіставити й виділити лінгвокультурні особливості аналізованого явища.

Список літератури:

1. Грекова М. Співочі птахи у картині світу народів Європейської античності: до проблеми визначення критерію відбору. *Studia Linguistica*, 2014. Вип. 8. С. 151–159.
2. Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. 100 найвідоміших образів української міфології. Київ : Орфей, 2002. 448 с.
3. Казимир І. І. Концепт ПТАХ у мовній картині світу українського народу : афтореф. дис на здобуття наукового ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2002. 19 с.
4. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу: іст.-реліг. моногр. Київ : Обереги, 1992. 424 с.
5. Серебрянська І. М. Етнокультурний концепт «природа» як складова просторового коду. *Філологічні трактати*. № 1. Суми : СумДУ, 2009. С. 91–95. URL:https://www.researchgate.net/publication/340818756_ETNOKULTURNIJ_KONCEPT_PRIRODA_AK_SKLADOVA_PROSTOROVOGO_KODU
6. Серебрянська І. М. Концепт «лелека» як етнокультурний компонент мови. Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції». Том 2. Київ, 2008. С. 239–241.
7. Серебрянська І. М. Символічний компонент у структурі концепту «лелека» (на матеріалі творів М. Стельмаха). *Лінгвістичні дослідження*. Харків : ХДПУ, 2008. Вип. 26. С. 88–92.
8. Стельмах М. П. Твори: в 7-ми т. Київ : Дніпро, 1982–1984.
9. Фіц Т. Концепт птах у мовотворчості Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність: зб. наук. пр.* Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. Т. 4, кн. 2. С. 283–292.

Serebrianska I. M. “AS THERE WILL BE NO BIRDS, THE HUMAN HEART WILL BECOME HARDER” (THE CONCEPT “BIRD” IN THE WORKS OF M. STELMAKH)

The article deals with the results of linguistic and cultural research on the problem of verbalization of the concept “bird” as a component of the conceptual sphere of nature, outlines its cognitive features and place in the spatial vertical of the Ukrainian language picture of the world. The material for the analysis were the texts of the prose works by M. Stelmakh, a master of apt artistic word and a representative of the Ukrainian folk worldview. The relevance of the study is related to the decisive role of birds and their symbols in the Ukrainian ethnic culture.

Language representatives of the concept “bird” in context implement a complex system of cognitive characteristics, including associative. Metaphorical and comparative expressions with the “bird” component become representatives of other concepts of nature (mostly inanimate), concepts-artifacts and the concept “man” (according similar actions, emotions, feelings, experiences, appearance, etc.), realizing their relationship in Ukrainian language picture of the world. An anthropomorphized bird, like a human being, lives, makes a home, starts a family, suffers or empathizes with a human. Artistic texts help to identify symbolic meanings of the ethnocultural concept “bird” (spring, wellness, harvest, etc.), and the birth of the most unexpected individual-author’s associations (mother, widow, beloved girl, child, peasant destiny, etc.), due to the economic and social living conditions of the peasants, which they refer to, temporal and spatial parameters, as well as the peculiarities of the writer’s worldview.

The general positive evaluation of the concept is caused by the corresponding features of denotation and people’s attitude to it represented in the Ukrainian ethnic culture. The negative characteristics accompanies it only in some cases, primarily related to the depressed inner state of man and uncomfortable living conditions.

Key words: concept, bird, language picture of the world, language representative, cognitive sign, association.